

Bronius Skardžius

Broniaus Skardžiaus tėvas Vincas, 1918 metų savanoris, ryšininkas, politinis kalinys, tremtinys, 1960 metais atsikėlė gyventi į Šernupį (Utenos rajonas, Užpalių seniūnija). po Nepriklausomybės kovų gavo 10 ha žemės iš Virpuškių dvaro palivarko (Debeikių valsč. Utenos apskr.), apsigyveno gimtajame Varkujų kaime (Vyžuonų valsč. Utenos apskr.). Sukūrė šeimą ir ūkininkavo.

Sūnus Bronius gimė 1928 m. rugpjūčio 10 d. Po kurio laiko, apie 1930 m. Broniaus Skardžiaus tėvai persikėlė į Anykščių rajoną Sliepiškio kaimą. Čia tėvų patriotų šeimoje Bronius augo ir brendo. Baigęs Svėdasų Tumo Vaižganto pradžios mokyklą, toliau mokytis nebegalėjo – 1940 metais sovietinė armija užėmė Lietuvą.

Vos šešiolikos Bronius – ryšininkas, žvalgas. Pradėjo dirbti Svėdasų girininkijoje. 1949 m. Visų Šventųjų dieną Šimonių girioje buvo išduotas Algimanto apygardos bunkeris. Žuvo (išduoti) beveik visi partizanai.

1950 m. Bronius buvo pašauktas į kariuomenę, po dviejų metų areštuotas (1952 m.), nuteistas 25-iems metams lagerio ir tremties (išdavė Elena Valevičiūtė-Nida ir Karosas-Vilkas).

1956 m. rudenį paleistas iš lagerio, nuvyko pas seserį Genovaitę Skardžiūtę, ištremtą į Krasnojarsko kraštą Emeljanovo kolūkį. 1958 m. jau su žmona Vlada Stukaite-Skardžiuviene iš Mikėnų kaimo sugrižo į Skapiškį. Po dvejų metų giminaičio Alfonso Markelio pakviestas, atsikėlė į Šernupį. Skardžiai išaugino dvi dukteris – Limutę ir Vidą. Dukterys sukūrė šeimas, gyvena atskirai. Duktė Vida Paužulienė su vyru Antanu ūkininkauja tėvų ūkyje. Jų ūkis ekologinis.

Iš mano autobiografijos

Man tada buvo, atrodo, vos du metukai, kai aš su tėveliais atsiradau šiame nuostabiame žemės kampelyje (Slapsiškių k. Anykščių raj.). Iš vienos pusės gražuolė Jara, savo krantus apsiželdinusi visokiausia augmenija, iš kitos – Šimonių giria, kai kurių žmonių vadinama Žaliamiškiu.

Lankiau ir baigiau Svėdasų Tumo Vaižganto pradžios mokyklą.

Aygau patriotų šeimoje. Tėvelis buvo 1918 metų savanoris. Motina irgi tokių pat pažiūrų. Man neswunku buvo atskitri, kas yra Tėvynė ir kaip elgtis kilus pavojui. Kai 1940-aisiais sovietinė kariuomenė užėmė mūsų šalį, mano mažoje galvelėje kilo klaidimas: kodėl? Išvadavo? Nuo ko? Mes neprašėme, gyvenome ne blogiau už sovietus. Gerai matėme, kokia kariuomenė pas mus atėjo, kariaiviai labiau panašėjo į vargetas, negu į turtingos valstybės piliečius. Argi mes savo noru prisijungėme, kad mus į Sibirą tremtų, į kalėjimus sukištų? Ir tik kilęs karas su vokiečiais jiems sutrukdė. Mes karo laukėme kaip išvadavimo, nors ir vokiečiai pasirodė ne geresni.

Sugrižę sovietai toliau varė juodą darbą: dundėjo ešalonai į rytus, į tremtį, į lagerius. Jaunimas pasidavė į miškus, būrėsi į sąjungas, priešinosi kaip tik išmanė.\

Skrebę kulku palydėtas, išmoviau į giria, vaikščiojau be tikslo, kol suradau partizanus. Jie išštyrė mane, priėmė į savo gretas. Suabejojo, ar ne per jaunas... Pasigyriau, kad man aštuoniolika, nors tik šešiolika teturėjau. Davė vokišką karabiną ir šovinių. Sužinojome, kad Šilagalių kaime veža žmones. Vos nubėgome, žiūrim, atleikia sunkvežimiai su maišais, o žmonių nėra. Apšaudėm. Išbėgiojo kareiviai. Pasirodo, vežimo nebuvo, tik žmonių turtą norėjo pasiglemžti.

Kai vadovybė sužinojo tikrus mano metus, pasiūlė čiuožti namučio („to tik betrukė, kad dar ir piemenis imtų“). Kad nenukabinčiau nosies, pasiūlė būti ryšininkų-žvalgu. Sakė, būsiu kur kas svarbesnis, negu lindėdamas miške. Surado darbą Svėdasų girininkijoje, kad savas žmogus po giria

vaikščiotų. Taip ėmiau priklausyti būriui „Nepriklausoma Lietuva“. Dar sakė – ryšininko darbas labai svarbus – tai partizanų akys ir ausys.

Tuo metu buvo smarkiai kertamas miškas. Matėme, kai pmūsų pačių rankomis naikinamas mūsų tautos grožis, turtas, pasididžiavimas. Ne veltui užsieniečiai Lietuvą vadina dainų ir miškų šalimi.

1949 m. Visų Šventųjų dieną buvo išduotas Algimanto apygardos bunkeris. Tris paras girioje aidėjo šūviai, vyko kovos. Išdavė Elena Valevičiūtė-Nida, Vladas Karosas-Vilkas, Stasys Gimbutas-Tarzanas. Žuvo beveik visi partizanai. Tada išėjome iš būrio trys: aš ir dar du nuo Šimonių. Jiems nepasisekė. Jie atėjo partizanauti su savo ginklais, turėjo automatų, granatų. Pakeliui užpuolė kareivių mašiną. Žuvo nelygioje kovoje.

Man pasisekė geriau. Tapau tikru ryšininku, ir niekas manęs nepagaudavo. Manau ir patikėjau, kad mane ir mūsų šeimą globojo mano mama Marija, kuri mirė vos sulaukusi 36-erių metų, kai man buvo vos dvylika. Galbūt ir mirė per anksti, kad iš Aukštybių laimintų ir saugotų mus Žemėje.

Kartą gavau užduotį: atgabenti partizanams skitrą krovinį. Išėjome su draugu pėsti. Prie vikonių plytinės „pasiskolinome“ besiganančius arklius, raiti greit sulakstėme ir grįžom atgal. Kaimo gale blykstelėjo sunkvežimių prožektoriai, išgąsdino arklius. Tie metėsi į šalį ir pasileido per pievas. Buvo ryški mėnesiena, šalna, viskas kaip ant delno. „Stoj, stoj“, – šaukė iš sunkvežimio, pasipylė šūviai. Mes nebegalėjome sulaikyti arklių. Troškome kaip nors išlikti gyvi. Pasisekė, išlikom. Tais laikais mes buvom kitokie; kažin ar dabartiniai jaunuoliai išsilaikytų ant arkių be balno, kamanų, tik su pančiu. Už atliktą užduotį gavom padėką.

Kartą per bulviakasį teta Juzytė išvirė bulvių su kailinukais. Pastatė bliūdą (dubenį) rūgaus pieno. Bevalgant pabarbeno į duris. Supratome, kad teks dalintis vakarienę su naktiniais svečiais. Įėjo trys ar keturi. Sušlapę ir suvargę. „Sėskit prie stalo, užteks visiems“, – pratarė tėvas. Mačiau, kai sublizgo partizanų akys. „Labai ačiū, mums retai tenka paragauti tokių skanėstų“ – prašneko. Bevalgant vėl kažkas pabarbeno į duris, bet garsas jau nebe toks, ne partizaniškas: „Chozain, otkroj“ („Šeimininke atidaryk“).

Tėvas sukľuso: „Kurgi jūsų sargyba?“ – „Nepastatėm, net nepagalvojom, kad kas lįs tokiu oru“, – bandė teisintis. „Žiopliai, dabar laikykis.“ Kambaryje buvo du uždengti langai. Vienas partizanas pastetė ant stalo kulkosvaidį, užgesino gazelį (žibalinį knatinį žibintuvėlį). Tėvas sukmandavo šokti pro langą: „Tvoroje yra skylė, tvarte diendaržio durys praviros, pamatuose nėra vieno akmens, toliau – miškelis, ir, Dieve, padėk jums.“ Nuėjo atidaryti durų, uždegė gazelį. „Kodėl taip ilgai neatidarei, gal banditus kur paslėpei?“ Ir stumdo, ir muša. „Neatidariau, nes bijojau“, – atsakė tėvas. O aš tuo tarpu pamačiau, kad ant lovos krašto paliktas diržas su šoviniais. Stumiu tą diržą po lova kuo toliau, o kareiviai sugužėjo į vidų. „Ko čia ieškai?“ – paklausė. „Batų, juk esu basas, gal varysitės, kad tokie pikti?“ Praėjo, o širdis kad duodasi. Tada galvojau – atėjo paskutinioji. Papečyje paslėpti du automatai – tėvo ir mano. Maniau, atėjo laikas juos panaudoti, teks atiduoti gyvybę.

Visi sugulė, kas lovoje, kas ant girndų. Mums prigrasino automatu iki ryto į kiemą kojos nekelti. Vienas sėdo prie gazelio ir snūduriavo. Matyt ir jų duona ne kokia.

Taip ėjo laikas. Atėjo 1949 metų vasara. Miške nei iš šio, nei iš to pasigirdo klaukus vilkų gaujos staugimas. Gyvuliai nutrūko nuo grandinių, išvertę akis alkstė po laukus. Žmonės nebesuprato, ką tai galėtų reikšti. Tokio klaukaus staugimo, kalbėjo senieji, nebuvo girdėję.

Tų pačių metų lapkričio pirmąją, Visų Šventųjų dieną, kaip ir visada ėjau į darbą Svėdasų girininkijoje, kuri buvo Bajorų kaime išvežto ūkininko Žilio namuose. Perėjau Jaros upę, užlipau ant kalno. Tuo metu miške pasigirdo didžiulis trenksmas. Atsisukęs pamačiau didžiulį dūmų, dulkių ir pagalių stulpą, sudrebėjo po kojomis žemė. „Kas tai galėtų būti?“ Ir kitas toks pat stulpas, tik truputį šone vėl sudrebino žemę. Sutiktas draugas pasakė, kad naktį nuo Anykščių vieškeliu traukė sunkvežimiai. Nedavė ramybės bloga nuojauta. Nejaugi surado partizanų bunkerius? Jau anksčiau

eidamas į darbą mačiau miške 4–5 metrų atstumu išmintas pėdas. Kareiviai strypais badė žemę, kiekvieną kupstelį, krūmelį, ieškojo slėptuvių. Vis nerado. Gal išdavystė? Vėliau tai pasitvirtino.

Pirmiausiai buvo pultas bunkeris prie Prieprado ežero. Jame – visa Algimanto apygardos vadovybė. Mūšis vyko keturias valandas, partizanai gyvi nepasidavė, visi žuvo. Antras bunkeris – prie Denionių kaimo, Denionių ežero. Čia žuvo trys partizanai, penki paimti gyvi, tarp jų – Stasys Gimbutis-Tarzanas iš Liepagirių kaimo, Elena Valevičiūtė-Nida iš Balvydžių kaimo ir Vladas Karosas-Vilkas. Vėliau – „Kęstučio“ slėptuvė prie Sliepsiškio kaimo girios. Žuvo penki partizanai, tarp jų – mokytoja Vida Vizbarienė iš Apribų k. Šimonių vlsč. Visi jie buvo užkasti prie bunkerio, vėliau nežinia kur perlaidoti. „Ryto“ slėptuvė prie Barčios kalno Šimonių girioje, čia 1949 m. lapkričio 2 d. žuvo vienas partizanas, keturi vpaimti gyvi. „Žaibo“ slėptuvė prie Iženos upelio Šimonių girioje. Čia lapkričio 2 d. žuvo penki partizanai. „Valterio“ slėptuvė Šimonių girioje. Žuvo vienas partizanas iš Svėdasų vienkiemio „Viesulo“ slėptuvė Drobčiūnų miške. Čia 1949 m. lapkričio 2 dieną žuvo septyni partizanai. Vienas prasiveržė. „Tigro“ slėptuvė girioje prie Šilagalių. Čia 1952 m. spalio 13 d. žuvo trys partizanai, du paimti gyvi. Pavasarį, sniegui nutirpus, pas mus iš „Tigro“ grupės buvo atėję trys ar keturi partizanai.

Mano tėvas jau buvo areštuotas. Pakalbėjome, bet man jokios užduoties nebesiūlė. Davėme lašinių, duonos ir atsiveikinome. Taip pasibaigė mano ryšininkavimas.

1950 m. gegužės 20 d. gavau šaukimą ir išėjai į kariuomenę. Jei partizanai nebūtų žuvę, tikriausiai nebūčiau ėjęs į kariuomenę ir dabar nebūtų kam rašyti prisiminimus.

Su būrio vadu Tarzanu buvome geri draugai. Jis mane mokė matyti naktį, kaip vaikščioti naktimis, kad nepakliūčiau į pasalas, kaip išvengti pavojų. Jis buvo išdidus, šaipėsi iš tų, kurie pasiduodavo prieš malonei. Aiškino – priešas klastingas, beširdis, piktas. Jam nesiseka kariauti, neturi gerų karo vadų, todėl naudojami nežmoniškais priemonėmis. Labai gaila, kad Tarzanas pakliuvęs praskydo, neatlaikė kankinimų, parodė bunkerį Sliepsiškio palaukėje. Visi ten buvę partizanai nepasidavė, žuvo. Tarzanas buvo nuteistas 25 metams. Vėliau iš lagerio parvežtas į Lietuvą, nuteistas iš naujo ir sušaudytas. Vladas Karosas-Vilkas iš Drobčiūnų kaimo, neatlaikęs kankinimų, parodė bunkerį Drobčiūnų miške. Iš ten ištrūko tik vienas partizanas, kiti žuvo. Karosas, išbuvęs lageryje, paleistas. Kartus su Tarzanu ir Karosu-Vilku gyva paimta Elena Valevičiūtė-Nida neatlaikė kankinimų, išdavė ryšininkus ir pagalbinkus. Ji taip pat buvo paleista, grįžo į Lietuvą, mirė savo mirtimi. Kažin, ar negrauzė sąžinė – dėl jos žuvo tiek daug žmonių...

Aš tarnauju sovietų armijoje, nešioju kruviną penkiakampę, mokausi ginti tarybinę santvarką. Ir, žinote, man sekasi – gaunu vadų padėkas, laikau antros klasės telegrafisto teises, o mano tėvelis kankinasi Mordovijos miškuose.

Ir štai po dviejų tarnybos metų pakliuvau. Paaiškėjo, kas aš per paukštis. Jie manęs visur ieškoję, o aš ramiausiai gyvenusių pašonėje, ruošiuosi diversijai. Jei kiltų karas su JAV, pabėgčiau ir dar kažką blogo padaryčiau.

Visą mėnesį tardė, mušė. Žmogus vis dėlto gajus. Jeigu pasiryžai nepasiduoti, jokie kankinimai nebaisūs. Nuteisė 25 metams, 5 metus tremties ir „pirmyn vergai nužemintieji, išalkusi minia pirmyn“. Nuvežė į Norilską. Norilskas – nencų, dolganų, tungusų kraštas. Žemės ten labai mažai. Visur amžinas išalas, kalnai amžinai apsidengę baltomis kepurėmis. Augmenija skurdi, berželiai susirangę, žemė, tvoros apkarstytos spygliuota viela ir sargybinių bokšteliais, kuriuose tupi pelėdomis kalinių pravardžiuojami sargybiniai, net nežinantys, ką saugo. Iš čia dar niekas nepabėgo, nors bandė. Jei neužmuša, kol pristato į vietą, tai čia atvarę pribaugia. Jei žiema – aplieja vandeniu, užšaldo. Jei vasara – pririša prie tvoros ir kepina.

Sužinojom – mirė didysis kraugerys Stalinas. Meldėmės visiems šventiesiems dėkodami. Giedojom „Marija, Marija“. Meldėmės tyliai. Jei sužinos, ne vienas pajus, nors ir nebegyvo, Stalino nagus.

Prasidėjo sukilimai. Mane paskyrė saugoti tvoros nuo galimų provokacijų. Pamačiau – kareiviai kerpa tvoros vietas. Kam? Galbūt pralįsti ir mus miegančius išpjauti? O gal sudaužyti

elektrinės pastatą, apkaltinti mus, iškviešti kariuomenę ar dar iškrėsti kokią šunybę? Pradėjau daužyti bėgio galą. Subėgo kaliniai. Mes tą spragą užtvėrėme susikibę rankomis. Stovėjome, nors karininkas ruošėsi šaudyti. Vienas kalinys išdrožė kalbą: „Kareiviai, nešaudykite mūsų, mes nekalti. Čia uždaryti kankinasi jūsų tėvai, broliai, kaimynai“. Į mus buvo atsukti šautuvai su durtuvais. Stovėjome, nejausdami kojomis žemės. Po tos kalbos kareiviai nosisuko, ir durtuvai, siekę mūsų krūtines, nusviro. Viršininkas kareivius nuvedė. Šaukėme „Valio“, „Ura“ ir kitomis kalbomis. Praėjo... O burnoje buvo „negardu“. Dar ilgai spjaudėmės. Sukilimo vadas Pavelas Frenkelis įsakė sukilimą nutraukti, kad nebūtų labai daug aukų. Reikalavo, kad visi išeitų į tundrą. Spėjau nutverti nešiotą sunešiotą striukę, sutrintą kepurę, išėjau paskui kitus į tundrą. Ten mus tikrino, rūšiavo, ar nėra sukilėlių. Leido atgal į zoną. O prie tvoros vartų, vadinamų „vachta“, namelis. Prie jo stoviniuoja keletas kalinių „stukačių“ (skundikų). Jie žino sukilimo dalyvius. Tuos iš rikiuotės išskiria. Stovim prie „vachtos“, susikibę rankomis po penkis. Manęs nepastebėjo, praėjau „skaistryką“ ir grįžau į zoną. Kažkas paleido gandus, kad atrinktuosius suvarė į nebenaudojamą baržą, nuplukdė toliau į jūrą ir nuskandino. Bet, matyt, tai buvo tik gandai. Juos nuvežė į Magadano lagerius.

Čia man pradėjo nebesisekti. Vos tik atrinktuosius suvarė į etapą, mane uždarė į būrą (sustiprinto režimo barakas), reikalavo, kad pasakyčiau, kas dalyvavo sukilime.

Nepasakiau. Gavau į kaulus iki sąmonės netekimo. Dar pasakiau: „Jei su manim taip elgsitės, tai jei ir žinočiau, nepasakyčiau.“ Visai nusibaigusį išmetė kaip šunį pro duris. Kažkas iš kalinių mane paėmė, paguldė ant „kojkos“ (lovos). Ryte prižiūrėtojas varė į darbą. Pabandyk neišeiti! Išėjau, truputį atsigavau. Kurį laiką dirbau senoje darbovietėje prie elektrovezlių, vėliau išvarė į 4-tą statybos lagerį ir vėl įkišo į būrą. Čia varė laidoti kalinius, žuvusius sukilimo metu. Turėjom daug vargo: lentos žalios, sušalę vynys lentų galuose, skyla, lavonai iškrenta apvilkti tik apatiniais baltiniais. Dauguma nušautų, pakaušiai pramušti, kad įsitikintų, jog tikrai miręs.

Čekistas vis klausia: „Ar eisi į darbą?“ O koks darbas, nesvarbu. Ryte duoda arbatos – tai šiltas vanduo, truputis cukraus, riekutė duonos. Pietums – samtelis sriubos, sūrios žuvytės. Vakare vėl šiltas vanduo ir riekutė duonos. Kai išleido iš būro, davė kiek geriau valgyti ir išvežė į Kajerkano anglių šachtą. Čia maistas nebuvo toks blogas, bet darbas juodas kaip naktis.

Atėjo šv. Velykos. Kaliniai nutarėme švęsti. Susirinkome apleistame barake, pasimeldėme, pasisveikinome su švente. Atėjusiam čekistui paaiškinome. Čekistas pagrasė.

Prasidėjo viso lagerio sukilimas. Kelias dienas nėjome į darbą. Kariuomenė apsupo lagerį, prakirpo tvoros vietas, padalijo lagerį kvadratais. Norėjau perbėgti į kvadratą, kur daugiau lietuvių. Man užlaužė rankas, prispaudė prie žemės, prikišo prie smilkinio pistoletą. Mano draugą sužeidė. Vis tik pasitaikė proga perbėgti pas lietuvius. Išvarė už zonos į tundrą, palaikė, kad uodai pagrauztų, išrūšiavo, ir aš patekau į super griežto režimo lagerį, kuris vadinosi „srednij“ (vidurinis). Nukirpo plikai, suvarė į baraką, užrakino. Po kelių dienų prisistatė trys čekistai ir pranešė – mus nuteisė papildoma bausme – vienerius metus būti šiame lageryje. Po vienerių su puse metų grąžino atgal į šachtas. Leidau vagonėlius su medžiais, remontavau elektrinius įtaisus. Ir vėl į etapą, į Dudinkos uostą. Sukišo į laivą ir Jensisėjumi 3 000 km iki Krasnojarsko. Toliau prekiniu traukiniu iki Irkutsko srities lagerį Čiuna. Rudenį paleido į didenę laisvę. Atvažiavau pas seserį į Krasnojarsko kraštą Emeljanovo rajoną. Sutikau mergaitę su labai gražiom pirštinais. Kunigas tremtinys pripiršo mane prie jos visam gyvenimui. Tik vieno nesuprantu, kaip ji mane, tokį nenuoramą, pasaulio perėjūną, perėjusį ugnį ir vandenį, sugėbėjo prie savęs išlaikyti iki šiol.

Traukinys dunda į Vakarus. „Tėvynė, tėvynė“ – stuksėjo vagonų tekiniai bėgių sandūrose. Ar priimsi savo vaikus klajūnus po savo sparnu? Ar ir toliau teks klajūno dalia?